

ВІДГУК

офіційного опонента

про дисертацію Полозової Олени Олександрівни

«Складні сполучникові речення асиметричної будови в сучасній українській мові», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова (Харків, 2017. – 238 с.)

На сучасному етапі розвитку вітчизняна синтаксична наука дійшла чіткого усвідомлення значущості усебічного дослідження різноманітних проявів взаємодії одиниць лексичного й граматичного рівнів мови, завдяки якій (тобто взаємодії) мовцям вдається виразити найрізноманітніші індивідуально-авторські комунікативно-прагматичні змісти за допомогою доволі обмеженого кола ресурсів речень-висловлень. Зокрема нині поглиблено розробляються питання щодо формальної, змістової, комунікативної організації складних речень узагалі й окремих їх типів зокрема, переглядаються принципи їх класифікації з позицій багатоаспектного підходу. У фокусі дослідницької уваги перебувають також питання статусу, меж, специфіки складних сполучникових речень, як сурядної, так і підрядної природи. Саме на цих проблемах значною мірою й зосереджує свою увагу Олена Полозова, ставлячи за мету окреслення особливостей формування в складних сполучникових реченнях сучасної української мови асиметрії форми та змісту, що й свідчить про актуальність теми дисертаційної роботи.

Подане до захисту дослідження «Складні сполучникові речення асиметричної будови в сучасній українській мові» відбиває характерну загалом для сучасної лінгвістики стратегію, коли мовні явища розглядаються з погляду їх функціональної специфіки, у згоді з чим у ньому синтаксична система, зокрема на рівні складного сполучникового речення, розглядається як сукупність засобів породження різноманітних за функціями висловлень. Саме тому заслуговує на увагу позиція дисертантки про плідність комунікативного-прагматичного й когнітивного підходів в осмисленні специфіки, а відтак, частково, і статусу складних сполучникових речень

асиметричної будови сучасної української мови. Можна стверджувати, що, організоване відповідно до цього положення, дисертаційне дослідження О.О.Полозової становить вагомий внесок, з одного боку, у розвиток структурно-семантичного напрямку сучасної синтаксичної науки, а з іншого, – окреслює перспективи міждисциплінарної призматичної периферійних синтаксичних явищ.

Теоретичний базис, на якому дисертантка вибудовує концепцію свого дослідження, став у роботі предметом детального обговорення в першому розділі, що цілком закономірно, адже на сьогодні в синтаксичній науці є ще чимало питань, стосовно яких немає єдності в поглядах дослідників. Відповідно Олена Полозова в роботі обґрунтовує доцільність двобічного руху при вивченні асиметрії форми й змісту складних сполучникових речень – «від форми до змісту» й «від змісту до форми». Ця стратегія, а також послідовне ґрунтування на засадах структурно-семантичного підходу дає дослідниці цілісно побачити феномен формально-змістової асиметрії складних сполучникових речень, представлений двома різновидами – якісним і кількісним. Авторка переконливо доводить, що в складних сполучникових реченнях як із кількісною, так і якісною асиметрією додаткові значення, що формуються на базі основної семантики, є результатом дії визначеного кола мовних чинників різної природи. На основі аналізу сукупності цих чинників як механізмів формування якісної асиметрії формулюються висновки, цінні для сучасної синтаксичної науки, як-от: ті самі лексико-семантичні чинники релевантні для виникнення додаткових до основного значень як у структурі складносурядного, так і в структурі складнопірядного речення; базові для складносурядних сполучникових речень значення ускладнюються додатковими семантичними відношеннями, притаманними для складнопірядних речень, і навпаки, між предикативними частинами складнопірядних речень формуються додаткові до основних значення, характерні для складносурядних речень тощо.

Заслуговує на позитивну оцінку детальний опис додаткових семантичних відтінків, що виникають у змісті складносурядного речення, реалізований у другому розділі дисертації. Водночас окремі спостереження цієї частини дослідження потребують, можливо, певної корекції. Ідеться, зокрема, про характеристику асиметричних проявів на рівні пояснювальних конструкцій. Так, дослідниця стверджує, що речення *Напишіть обов'язково статтю, тобто її зможуть там опублікувати* (з усн. мовл.) (с. 79) і *Я сидів дуже тихо, тобто не хотів налякати пташок* («Полювання та риболовля», 2013, №8) (с. 81) реалізують у своїх формах додаткове значення причини й додаткове значенням мети відповідно, хоча, думається, в обох конструкціях експліковано доволі подібні семантики. Видається, тут треба було б більш докладно аргументувати висновок про актуалізацію тих чи тих додаткових відношень. Щоправда, принагідно можна зауважити, що подібні суперечливі інтерпретації під час аналізу, безперечно, цілком закономірні, що може бути пояснено надзвичайною різноманітністю й своєрідною непередбачуваністю змістів складних сполучникових речень асиметричної будови, їх залежністю від комунікативної ситуації тощо.

Третій розділ дослідження, у якому Олена Полозова зосереджує увагу на якісній асиметрії в межах підсистеми складнопідрядного речення, переконує у виваженості прийнятого в дослідженні теоретичного конструкту, опертя на який сприяло загалом переконливому аналізу ускладнення семантики складнопідрядних речень тими чи тими додатковими відношеннями. Особливо впадає в око системність і скрупульозність, із якою дисертантка характеризує помічені в ході дослідження якісно асиметричні прояви.

Виходячи з положення про багаторівневу організацію реченневих одиниць, дисертантка описує семантико-синтаксичну організацію складних сполучникових речень асиметричної будови якісного різновиду у зв'язку з їх комунікативними особливостями. Варто відзначити, що досліджувані речення виявилися багатим матеріалом для обґрунтування положення

про те, що комунікативний потенціал речення, закладений в його граматичній будові, досить часто посилюється структурою семантичною. Також авторка переконливо доводить, що комунікативна організація складних сполучникових речень асиметричної будови зумовлена позицією мовця та його прагматичною метою. Заслужують на увагу спостереження дисертантки щодо особливостей тема-рематичного членування складнопідрядних займенниково-співвідносних речень, а також щодо їхніх інтонаційних особливостей. До останніх віднесено акцентоване вимовляння рематичних компонентів змісту головної та підрядної частин (с. 110). Разом із тим варто зазначити, що в роботі не всі типи речень були проаналізовані з погляду їхнього актуального членування, хоча, видається, не зайвим було б більш послідовне простеження цього аспекту аналізованих речень-висловлень.

Видаються вагомими й науково цінними аналітичні спостереження Олени Полозової стосовно когнітивних і прагматичних причин формування якісної асиметрії в системі складних сполучникових речень. Когнітивно-прагматичний підхід до осмислення якісної асиметрії на рівні складносурядного речення дав змогу дисертантці не тільки представити узагальнення, вагомі для сучасного синтаксису, а й розв'язати питання, які викликали різнотлумачення в традиційних синтаксичних описах. Зокрема йдеться про складні пояснювальні конструкції, які суперечливо розглядаються в синтаксичних дослідженнях з погляду їхнього класифікаційного статусу. Тому можна схвалити застосовані в роботі підходи до цієї проблеми. Так, дисертантка переконливо доводить, що з погляду когнітивної діяльності суб'єкта мовлення пояснювальні конструкції є аналогічними за характером відношення до кількісно асиметричних розділових речень, які мають значення взаємовиключення (с. 91). Важливий результат здійсненого дисертанткою когнітивно-прагматичного аналізу якісної асиметрії на рівні складнопідрядних з'ясувальних речень становлять висновки про те, що якісно асиметричні з'ясувальні конструкції, які містять

елементи атрибутивної семантики, належать до функціональної периферії в межах реалізації відношення з'ясування, а не атрибутивності (с. 154).

Науково вартісним є також аналіз складних сполучникових речень, яким властива кількісна асиметрія, репрезентований у четвертому розділі. Представлені авторкою спостереження над такими реченнями цілком органічно вписуються в контекст сучасної лінгвістики, позначеної антропоцентризмом, і засвідчують важливість урахування когнітивних і прагматичних факторів в синтаксичних описах. Не применшуючи здобутків Олени Полозової щодо аналітики складних сполучникових речень із кількісною асиметрією, усе ж варто звернути увагу на те, що вона дещо побіжно обґрунтувала свій авторський термінологічний новотвір «фокусно-експліцитні кількісно асиметричні складні сполучникові речення». Було б не зайвим більш детально розкрити поняттєвий обсяг цього терміна та його місце в терміносистемі синтаксису, бо з логіки розділу цілком логічно випливає висновок про доречність цієї або подібної терміноодиниці для позначення функціонально гомогенного фрагменту кількісно асиметричних речень.

Підсумовую аналітику змістових аспектів дисертації, варто загалом наголосити на цілісності, логічності й послідовності аналізу матеріалу. Уважне прочитання дисертаційної роботи дає підстави вважати наукові положення й висновки, які дослідниця виносить у розряд висновкових, повністю обґрунтованими й відповідними меті й завданням дослідження.

Дисертаційна робота Олени Полозової має незаперечне теоретичне й практичне значення. Комплексний аналіз складних сполучникових речень асиметричної структури доповнює уявлення про теорію речення загалом. Рецензована дисертація становить незаперечну цінність для синтаксису складного речення, синтаксичної семантики, комунікативної лінгвістики й синтаксичної прагматики, а одержані результати мають прямий вихід у практику вузівського викладання синтаксису української мови.

Матеріали дослідження достатньо апробовані доповідями на наукових конференціях. Автореферат дисертації та наукові публікації уповні відбивають зміст роботи.

Усе висловлене надає підстави для висновку: дисертаційна робота «Складні сполучникові речення асиметричної будови в сучасній українській мові» є оригінальним завершеним дослідженням. Воно відповідає визначеним вимогам до кандидатських дисертацій, а його автор, Олена Олександрівна Полозова, у разі успішного захисту заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова.

Кандидат філологічних наук,
доцент, професор кафедри філології,
перекладу та мовної комунікації
Національної академії
Національної гвардії України

Т. М. Спільник

Підпис доцента Спільник Т. М. засвідчую
Заступник начальника Національної академії
Національної гвардії України
полковник

С.І. Мартиненко